HVAD MENER DE LÆRDE OM KENSINGTONSTENEN

AF

HJALMAR R. HOLAND

I sidste hæfte af Danske Studier er optaget 2 indlæg om Kensingtonstenen. Det ene er skrevet af cand. mag. Erik Moltke, der udtaler, at der er meget som taler for indskriftens ægthed, det andet af dr. Harry Andersen, der vel ikke strækker sig så langt, men dog om det rent sproglige udtaler, at „den middelalderlige praksis kan vise stor vaklen og ret mange inkonsekvenser". Det siger meget, og for den helt igennem høflige tone begge indlæg er holdt i vil jeg gærne sige oprigtig tak.

Moltke begynder sit indlæg med følgende postulat: „Hvis indskriften kan stå for en efterprøvning af runeformerne, vil dens ægthed være hævet over enhver tvivl". Dette kan ikke i almindelighed være rigtigt, mange nutidige runologer vil kunne lave en fejlfri indskrift, og den må dog betegnes som et falskneri. Sikkert er kun, at hvis en sådan indskrift laves, så vil dens forfatter stræbe af al magt efter at gøre den så fejlfri som mulig.

Tænker man sig indskriften lavet i vor tid, så opstår straks det spørgsmål, hvorfor har forfatteren gjort den så lang? Han synes at have glemt formen af en 7—8 runer, så hvorfor nøjedes han så ikke med en kort indskrift, hvor disse ikke forekom, så indskriften kunne stå for en efterprøvning af runeformerne?

Tænker man sig den samtidig med de begivenheder, den skildrer, er der ikke noget mærkeligt ved de usædvanlige runeformer — — han har ikke tænkt, at de ville vække anstød, og for mig er netop anvendelsen af mangelfuldt huskede runer et kraftigt indicium for indskriftens ægthed.

Moltke hævder, at „vi må søge kilden til risterens runekundskaber i de svenske runekalendere" og giver 4 afbildninger af sådanne. I dem finder man imidlertid ikke de „forkerte" runer, ikke en eneste af dem. Så fra svenske runekalendere kan de ikke være lavet.

Moltke har givet afkald på et af ham tidligere fremført argument, *n*-runens form ᚾ, idet han nu siger, at „man tør ikke lægge for stor vægt på denne form". Det er jeg enig med ham i.

Hans hovedargument er j-runens form[1], idet han påstår, at denne runes forekomst fuldstændigt beviser indskriftens falskhed, idet konsonantisk *i* eller *j* først blev indført o. 1550 efter anvisning af den franske sprogforsker Petrus Ramus, der foretog denne adskillelse med forbillede i hebraisk. „Intet håndskrift, ingen trykt bog fra før 1500 kan opvise et særligt tegn for konsonantisk *i*, altså *j*". „Det virker som et slag i ansigtet", hedder det.

Moltke fægter her mod vindmøller. Det er ikke nødvendigt at læse tegnet som konsonant, end mindre bevisligt, at det må læses sådan. Det kan godt læses som sonantisk *i*, og sandsynligt, at dette var risterens mening.

Moltkes begrundelse for, at „tegnet kun kan udtrykke *j*, d. v. s. konsonantisk *i*, idet der findes en særlig — den almindelige — *i*-rune andetsteds i indskriften, og der ingen anden lydværdi er end *j*, der giver mening på dette sted", er ikke tvingende. Man finder nemlig den almindelige *i*-form ved siden af langt *i* eller *j* i så godt som alle håndskrifter fra 1300årene uden nogen påviselig forskel i lydværdien.

Kensingtonindskriften har 11 gange almindeligt *i* og 1 gang *j*. Dette har fået Moltke til at tillægge den sidstnævnte rune en særlig lydværdi. I et brev fra 1321, som han har gengivet s. 46 i facsimile, findes 38 gange *i* og 2 gange den lange form *j*. At forholdet 19:1 skulle man vente her at finde den lange form brugt i særlig betydning, men det gør man ikke. Det ene lange tegn findes i navnet Ivar, det andet præpositionen „*i*". I det på samme side gengivne brev fra 1379 træffes lignende forhold.

Moltkes påstand, at kun (konsonantisk) *j* giver mening i ordet *skjar*, er heller ikke holdbar, ordet kan lige så godt læses med lukket *i* som i *giæster*, *kiænna*, *iarl* og *iartrud*.

Og med hans tro på Ramus betydning for den senere sprogudvikling i Norden går det ikke bedre. De nordiske sprog havde flere runeformer

[1] Se alfabettavlen i DSt. 1949—50 p. 42.

for konsonantisk *j* mere end 1000 år før Ramus blev født. Otto von Friesen skriver herom[1]: „Runskriften fick omedelbart ett fra sonantisk *i* skilt tecken för det i *alla* tider för germanska språk så karakteristiska ljudit *j*".

Når vore forfædre magted at supplere det latinske alfabet med *æ*, *ø*, *å* og *þ* synes det også urimeligt at antage, at de ikke skulle kunne magte at skabe et særligt tegn for *j*. Hvorfor kom *j* ellers til at tilhøre *abc*'en?

Og selv om almindelige brevskrivere ikke magtede at skelne mellem bogstavtegnene *i* og *j*, så findes der dog af og til vidnesbyrd om, at *j* er blevet brugt som konsonant. Axel Kock skriver herom[2]: „Också andra omständigheter bestyrka att i fsv. framljudande konsonantisk *i* tidigt övergått till frikativt *j*, ehuru konsonantisk *i* efter tautosyllabisk konsonant kvarstod tillsvidare". G. Vigfusson siger på tilsvarende måde[3]: „The oldest writers bear wittness to the use of *j* as a consonant".

Det kan altså også i indskriften være brugt som konsonant, men hvad enten det er det eller ikke, så er det så vidt jeg kan se et afgørende bevis for indskriftens ægthed. Tegnets form ligner ikke hverken nutidigt *i* eller *j*. I 1300årenes håndskrifter er forholdet et andet, der træffer man netop den nævnte form, blot ubetydeligt ændret i følge kursivskriftens fri penneføring. I den såkaldte kong Valdemars jordebog fra c. 1300 er navnet *Ioon* (se hosstående faksimile[4] skrevet med et

tegn der bortset fra hagen forneden spejlvendt gengiver det ovennævnte tegn, og denne form er den i Danmark almindeligt anvendte. I Norge og Sverige er den førstnævnte form den almindelige, altså med skråstregen på højre side. Nedenfor er givet nogle exempler, de 2 første fra de af Moltke s. 46 gengivne breve fra 1321, henholdsvis 1379, det 3dje fra et af dronning Margrethe eller hendes sekretær i

[1] Nordisk Kultur, VI, 8. [2] Svensk ljudhistoria II § 909. [3] Icelandic Dictionary 312b art. j. [4] Efter *Lauritz Nielsen:* Danmarks middelalderlige håndskrifter, fig. 21.

1372[1] skrevet brev[2]. Endelig viser den 4de tegning, hvordan þ er skrevet i de 2 af Moltke gengivne breve:[3]

1 (1321) 2 (1379) 3 (1372) 4 (þ)

Tilsyneladende er der temmelig stor forskel på disse bogstavformer og runetegnet. Den skyldes dog 2 ting, dels at de skrevne tegn er skrevet kursivt, dels at de er forsynet med en stor bue til venstre. At denne ikke er en integrerende del af tegnet, ses af det i nr. 4 gengivne þ tegn. Ses der bort fra begge dele, bliver ligheden meget stor.

Spørger man, hvor fik risteren dette tegn fra, så var faksimiler af breve fra 1300årene på den tid skandinaviske nybyggere kom til Minnesota så fåtallige, at man har ondt ved at tænke sig en nybygger i besiddelse af et sådant. Slægtskabet med de gamle former må da snarere tages som bevis for, at indskriften virkelig er fra 1300årene. Moltke siger s. 47, „at (Kensington) alfabetet er ikke sandsynligt på den tid, men på den anden side er det umuligt at bevise, at det er umuligt". Såvidt jeg kan se, godtgør netop dette tegn, at indskriften sandsynligvis er fra 1300årene.

Moltke siger ikke meget om ø-runen[4]. Det var dog det eneste tegn, som professor von Friesen fandt fejl ved. I næsten fire timer talte vi sammen om indskriften, og han fandt de 2 prikker mistænkelige og mente nærmest som Moltke, at de var risterens personlige påfund.

Jeg kan ikke dele denne opfattelse. Har den formodede falskner været interesseret i gammeldags skrivemåde, hvorfor skulle han så finde på at hugge et tegn, der er så vanskeligt at hugge på stenen som ø-runen. Der har jo existeret mange måder at skrive ø på, både med runer og med almindelig skrift. Hvorfor vragede han alle disse og valgte dette mærkelige tegn?

Vil man have svar på dette spørgsmål, er det bedre at betragte forholdene i 1300årene og undersøge, hvordan tegnet passer ind der. Det vides, at der på den tid ikke fandtes nogen fast og anerkendt form for ø. Der brugtes hele 10 forskellige måder, og der findes håndskrifter, som bruger 2 og 3 forskellige former uden påviselig forskel

[1] *A. Taranger:* Norges Historie III p. 144. [2] og [3] Formerne er taget fra Moltkes 2 faksimiler. [4] om dennes form se alfabettavlen DSt. 1949—50 p. 42.

i betydning[1]. De mest almindelige former var *o* med prik, *o* med skrå tværstreg og *o* med circumflex foroven. Den første måde var den simpleste, så man har lov at spørge, hvorfor blev ikke den alene rådende; eller ihvertfald en af de andre?

Grunden kan kun være at finde i stærk udenlandsk påvirkning. I Tyskland var man på den tid vant til at betegne omlyd ved at sætte to prikker over *a, o* og *u* (*ä, ö* og *ü*)[2]. I 1300årene havde Hansa'en en overvældende indflydelse på handelen i Norden, og bestyrerne af handelskontorerne i Norden må på deres regninger jævnligt have brugt disse tegn, og dermed kan de let være blevet kendt af de nordmænd, der foretog indkøb til kongens og hirdens udrustning og husholdning, altså af netop den kreds af mænd, fra hvilken Povl Knudsen expeditionens medlemmer særlig må regnes valgt[3].

I Minnesota historiske selskabs arkiv ligger en ubehjælpsomt udført afskrift af Kensingtonindskriften. Den har ligget der i 25 år, uden at nogen har fundet noget mistænkeligt ved den, men nu har Moltke fra en amerikansk forbindelse hørt, at den ikke skal være afskrift, men *udkast* til indskriften. Den påstand sluger han uden betænkelighed og gengiver afskriften i en efterskrift til sin afhandling. Han har dog undladt at meddele indholdet af det tilhørende brev, der stammer fra en møbelhandler og assurandør i Kensington J. P. Hedberg. Det er adresseret til redaktøren af en svensk avis i Minneapolis og lyder ordret:

Kensington Minn. Jan. 1. 1899.

Swan J. Turnblad,
Minneapolis

I enclose you a copy of an inscription on a stone found about 2 miles from Kensington by a O. Ohman, he found it under a tree when grubbing, he wanted I should go out and look at it and I told him to haul it in when he came (not thinking much of it) he did so, and this is an exsest copy of it the first part is of the flat side of the stone, the other was on flat edge. I thought I would send it to you as you perhaps have means to find out what it is — it appears to be old Greek letters, please let me hear from you and oblige

yours truly
J. P. Hedberg.

[1] *Axel Koch:* Svensk ljudhistoria II, 1, 2. [2] *Joseph Wright:* Historical German Grammar p. 42 — jvnf. *A. Noreen* i Nordisk Familjebok 34 pag. 1: „I mhty. användes om hvarandra tecknen *o, ö* og *σ* for å återgi *ö*-ljudet. [3] *H. R. Holand:* Westward from Vinland p. 90, 91.

Dette er jo en ganske ligefrem forklaring, og der skal en bred tro til, at alt der har med Kensingtonstenen at gøre er gennemsyret af underfundighed, for at hævde at J. P. Hedberg farer med løgn. Det er heller ikke svært fra kopien at vise, at den er kopi, ikke forlæg, men det er ikke ulejligheden værd, da det er svært at tænke sig, at Hedberg og den, der har udført tegningen, har været så dumme, at de sendte udkastet til avisen, såfremt indskriften var udført efter dette.

Dr. Harry Andersen gennemgår indskriften meget strængt, og slutter p. 58 med følgende:

Vil man være velvillig overfor tanken om talesprogsagtige træk i lydlig henseende, i formlære, i ordforråd og syntaks — ja så bliver der alligevel en række forhold tilbage, som er fældende:

1 Ortografisk. Brugen af overprikkede runetegn og anvendelsen af *j* i ordet *skjar*.
2 Lydligt. Formerne *-farþ, skjar, -rise, from* og *þeþ*.
3 Ordforråd. Ordet *opþagelsefarþ*.
4 Syntaks. *ui var ok fiske*.

Disse punkter må altså anses for de mest afgørende og skal her gennemgås et for et.

Pkt. 1 er behandlet i det foregående.

Pkt. 2 „Formerne *þeþ*, d. v. s. *ded, from* og *rise* er engelske (sml. engelsk *dead, from* og *rise*) siger dr. Andersen, og videre s. 55: Formerne *-farþ* og *skjar* skal rimeligvis også betragtes som „engelske", idet *a* kan stå for *æ*, sml. engelsk *fare* og *farewell* etc. På den måde kan jo næsten alle ord betragtes som engelske. Det synes mere rimeligt at henregne de påviste fejl til en mangelfuld lydopfattelse, som der kendes exempler nok på i runeindskrifterne, hvad dr. Andersen da også indrømmer s. 53.

Om *rise* skriver dr. Andersen, at det i betydningen „rejse" skal have *e*, ikke *i* — hvorfor ikke indrømme, at de 2 vokaler næsten bruges i flæng, således har dronning Margrethes brev fra 1372 *bider* for *beder, idher* for *eder, smyd* for *smed, bytale* for *betale* o. s. v.[1] Så sent som i 1600årene skriver Jens Munk *rinsdiur* for *rensdyr*[2].

Dr. Andersen finder de engelske former *from* og *ded* absolut fældende for indskriften. Professor Söderwall var af en anden mening. Han gav

[1] D. N.: I nr. 409. [2] Navigatio septentrionalis (Kbh. 1883) p. 16.

mig en hel række citater, hvor (det gotiske) *fram* forekommer så sent som 1523[1]. Falk og Torp siger også, at *fram* forekommer sporadisk i ældre østnordisk[2]. Om overgangen fra langt *a* til langt *å* (*o*) i forbindelse med labial konsonant siger Kock, at den blev almindelig i 1300årene[3].

Ordet *ded* er af dr. Andersen som af de fleste skandinaviske filologer opfattet som engelsk. Ingen amerikaner af nordisk oprindelse med blot nogenlunde iagttagelsesevne vil dog sige god for denne opfattelse. Vel blandes der jævnligt engelske ord ind i talen, men der er et vist system i det. Ord i daglig anvendelse som *farm, barn, crop, pa, ma, good time* o. s. v. bruges hyppigt istedetfor de tilsvarende skandinaviske ord, men det sker aldrig med højtidelige og alvorlige ord som *gud, frelser, kirke, døden, graven, kærlighed* o. s. v. De står fast; det er en regel, som jeg aldrig har hørt overtrådt.

Den rette forklaring, hvorfor ordet her er stavet med *e* istedetfor med *ø*, er sandsynligvis den, som professor Kock har givet, at man i middelalderen ofte brugte *e* for *ø*, *hera* for *høra*, *bredr* for *brødr*, *lena* for *løna*, *grea* for *grøa*[4]. I et brev fra dronning Margrete, dateret *Lødøse*, stavet *Ledese* har vi netop det omhandlede ord stavet på samme måde. *Effther the henne husbonde her Jens Herne ded er*[5].

Netop disse ord forekommer mig at være afgørende for indskriftens ægthed. I vore dage ville enhver, der har hjælpemidler nok ved hånden til at kunne lave en indskrift som den foreliggende, have stavet dem „rigtigt". I 1300årene var forholdet det modsatte, da lå stavemåden ikke fast.

Pkt. 3. Når dr. Andersen finder anvendelsen af ordet *opþagelsefarþ* fældende, ligger det særlig i, at det ikke findes optaget i Söderwall's ordbog. Hvis de middelalderlige kilder, han har kunnet anvende, hovedsagelig skøder og homiler, ikke har omtalt nogen „opdagelse", så har ordet ikke kunnet komme med som hundreder af andre ord, der må have været i brug, men som heller ikke findes, for exempel *fyrstål*, svensk *eldstål*, skønt der må have været et par stykker i hvert eneste hus.

Det er muligt, at ordet *opdage* er af østfrisisk oprindelse, hvor det

[1] Anført i Westward from Vinland p. 313—315. [2] Etymologisk ordbog under „fra". [3] Svensk ljudhistoria I § 364, 431. [3] Svensk ljudhistoria II, 38—42. [4] D. Norv. 4 nr. 586.

findes brugt både i transitiv og intransitiv betydning[1]. Rydquist hævder, at saxisk indflydelse på nordisk sprog var stor allerede før 1300[2]. Det er dog rimeligere at regne det opstået i nordisk, for selv om dr. Einarsson muligvis har ret i, at dets rodord *dagar uppi* i oldnordisk alene bruges i intransitiv betydning, hvad næppe er rigtigt, så er en senere overgang til transitiv betydning lige så mulig som i det franske ord *decouvrir*. Det betød oprindelig „afdække", men har senere fået den nu gældende transitive betydning „opdage", således som det udførligt er vist af professor S. N. Hagen[3].

Pkt. 4. *Vi var ok fiske.* Dr. Andersen forklarer ikke, hvad han finder er galt i sætningen. *Fiske* må være præterit.formen *fiskede* med bortfald af *-de*: „vi var (ude og) fiske(de). Professor Seip har givet mange exempler på tilsvarende bortfald både i 1200- og i 1300årene[4].

Jeg tvivler ikke om, at både Andersen og Moltke blot ønsker at finde sandheden, men hvorfor så bruge det stærke udtryk „absolut fældende" i tilfælde, hvor der højst kan være tale om noget mistænkeligt.

Andre ting taler jo dog for indskriftens ægthed:

1) Indskriftens længde. En falskner ville dog gøre den kort, både fordi det er lettere, og fordi det giver færre muligheder for fejl fra hans side.

2) Årstallet 1362. H. Gjessing og Magnus Olsen har tænkt sig[5], at han foretog valget af dette år udfra kendskab til Gustav Storms beretning om Povl Knudsens rejse til de vestlige lande i årene 1355—1364[6], men beretningen udkom ikke før i 1887, og alderen af det træ, hvis rødder omsluttede stenen, forbyder helt denne antagelse.

3) Sammenstillingen „Gøter og Nordmænd". Hvor skulle en falskner kunne bruge denne sammenstilling før længe efter 1887. Selv Gjessing og Magnus Olsen erklærede, at „de 8 Göter vilde ikke i noget tilfælde være på sin plass"[7], fordi de overså, at Viken og V. Götland faktisk udgjorde et særligt kongedømme i kong Magnus tid.

[1] Doornkaat-Koolman: Wörterbuch der Östfries. Sprache III, 476. [2] Svenska Språkets Lagar III, forord. [3] The Kensington Runic Inscription i Speculum XXV (july 1950), 330—32. [4] D. A. Seip: Om Bortfall av ð i Norsk i N. T. S. IV p. 230, 233, 238. [5] Symra V, 125. [6] Studier over Vinlandsrejserne i Årbøger f. nord. oldk. 1887. [7] Symra V, 125.

4. Talrunerne. De var så ukendte, da stenen blev fundet, at de første fortolkere af indskriften opgav at finde ud af dem. Først i 1909 gjorde Helge Gjessing opmærksom på, at sådanne tal faktisk havde været brugt i middelalderen. Man har lov at spørge, om hvordan falskneren er blevet klogere end de lærde på hans tid og en rum tid efter?

5) Befolkningen i strøget nord for Kensington var så lille, at de kendte hinanden godt, men de kendte ikke nogen runekyndig mand.

6) Der er endnu ikke givet nogen rimelig bevæggrund til udførelsen af et sådant falskneri, fuldt af lærdom, vidtløftighed og slid.

7) Stenen blev fundet nær toppen af en 55 fod høj bakke, som samlet var ca. 35 ha stor. 9 fod nedenfor toppen lå stenen klemt ind mellem to af de største rødder af et træ. Ved at tælle årringene på lignende træer fra samme bakke eller moræne, kom vi til det resultat, at træet var c. 70 år gammelt.

8) Alle geologer, som har undersøgt stenens forvitring, er enige om, at den var ristet for lang tid siden[1]. Det mindste antal år er anslået af professor W. D. Hotckiss, State Geologist af Wisconsin. Han skriver:

I have carefully examined the various phases of weathering on the Kensington stone, and with all respect for the opinions of philologists, I am persuaded that the inscription cannot have been made in recent years. It must have been made at least fifty to a hundred years ago and perhaps earlier[2].

Indskriften viser tre forvitringsfaser. Stenen er meget hård af en art geologerne kalder gråvakke. Den er hårdere end granit. Den brede forside er jævn og glat, og på den er de fleste tegn anbragt. På den nederste del af venstre sideflade er et lag af kalkspat, det er ikke nær så hårdt som gråvakke, og tegnene her er så forvitret, at de ikke alle kan læses uden efter sammenhængen.

Den 3dje fase findes på stenens kant. Den var ikke glat og jævn som på forsiden, og det var derfor nødvendigt her at riste runerne dybere. Dengang stenen blev fundet, var disse runer fyldt med ler, som var så hårdt, at man brugte et skarpt jærnredskab til at kradse dem rene. De fleste runer så derefter ud, som de var hugget for nylig.

[1] Citeret: Westward from Vinland, p. 125—132. [2] I et brev fra 1909, nu i Minnesota Hist. Society's arkiv.

På denne sideflade ristede jeg i 1909 et H som en fremtidig tidsmåler for forvitringen. Om dette H skriver Moltke p. 49:

Ved sin undersøgelse af sten og indskrift konstaterede Brøndsted nemlig, at det H, som Holand selv har ristet i stenen for vel en fyrretyve år tilbage, allerede har en vis patina, og det til trods for, at stenen siden da har været under tag og ikke udsat for vejr og vind. Over for dette objektive argument må mineralogernes subjektive skøn vige, man tør ikke i diskussionen om runernes alder tillægge deres responsa nogen vægt.

Det er ikke underligt, at Brøndsted ikke fandt stor forskel på udseendet af mit mærke og af runerne på samme side, for de sidste var opkradset kun 11 år tidligere. Sammenligner man derimod mit mærke med runerne på forsiden, er der en mærkbar forskel, og det er udfra disse runers forvitring, at geologerne har gjort deres slutninger.

9) Det sidstnævnte fører frem til et forhold, der ikke synes at være tillagt vægt af de europæiske forskere, der har udtalt sig om stenens alder: tidspunktet for forvitringen. Denne kan nemlig ikke have fundet sted i den periode, hvor stenen lå under træet, men kun da den stod oprejst. Og den kan have ligget mange århundreder i jorden, hvor den ikke var udsat for forvitring eller ihvertfald kun udsat for en ganske langsom og svag forvitring.

Det vil sige, enten må man regne, at stenen har stået oprejst mindst 50 år, at den så er væltet om, hvorefter det må have taget mindst 50 år til, inden den er dækket af 6″ jord, så træet kunne voxe ovenpå den, det giver mindst 170 år, eller for at være på den helt sikre side mindst 135 år. Eller man må regne stenen nedgravet kort efter indskriftens udførelse. Så har forvitringen taget flere hundrede år, altså er man også her på den helt sikre side ved at regne med mindst 135 år. Man kommer altså fra 1898 tilbage til 1763 som det absolut seneste tidspunkt for indskriftens udførelse, og det er 22 år før Daniel Boone som den første hvide mand bosatte sig vest for Alleghanybjærgene i Kentucky, mere end 1000 miles sydøst for Kensington i Minnesota.

Til distriktet, hvor stenen blev fundet, kom de første skandinaviske indvandrere i 1867. Der er herfra til 1898 end ikke tid til, at træet kan være voxet op, og når Moltke på første side af sin afhandling siger, at de kom kort efter 1850, er dette på en måde rigtigt nok, men dog misvisende, og når det sker med henvisning til The Kensington Stone (1932) p. 45, må det nævnes, at dér står det rigtige år 1867.